

Стручни рад

Јелена М. ВУКЧЕВИЋ*
Музеј Трстеник

ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНОГ ЛОКАЛИТЕТА ЂУРОВАЧА**

Апстракт: Рад „Истраживања средњовековног локалитета Ђуровача“ је настао као резултат истраживања – историјског, археолошког, геофизичког – средњовековног локалитета Ђуровача у атару села Богдање, општина Трстеник. За потребе хабилитационог рада прикупљена је на једном месту сва грађа о Ђуровачи: савремена документа (званична документација Народног универзитета Трстеник, Народног музеја Крушевац, Министарства културе Републике Србије), извори, литература, чланци, археолошки записници, геофизички извештаји и фотографије са терена у циљу систематизације оскудних сазнања о овом локалитету, али и лакшег наставка даљих истраживања.

Кључне речи: Ђуровача, Трстеник, средњовековни локалитет, црквица, црк-виште, црквина, Југ Богдан, протовестијар Богдан.

ИНТЕРЕСОВАЊЕ МОДЕРНИХ ИСТРАЖИВАЧА ЗА ЂУРОВАЧУ

О трстеничком крају, до сада, писано је мало, и то углавном од стране неисторичара, ентузијаста и заљубљеника у свој завичај. Тешко је утврдити да ли су ови састављачи књига, компилатори свих извора и литературе на коју наиђу, без критичког осврта и размишљања, нанели штету или донели користи историји краја о којој пишу¹. Да нису записивали предано

* кустос-историчар, руководилац Музеја Трстеник, jelnavukcevic@yahoo.com

** Хабилитациони рад „Истраживања средњовековног локалитета Ђуровача“ је написан за потребе стицања стручног звања кустос. Ментор на изради рада је музејски саветник Душко Грбовић (Завичајни музеј Јагодина. Рад је одбрањен усмено 21. 5. 2018, пред комисијом за полагање стручних испита у Народног музеју у Београду. На челу комисије је била мр Бојана Борић Брешковић.

1 Са изузетком књига др Томе Миленковића *Трстенички крај у Првом светском рату* (2007), др Мирослава Поповића *Трстеник и његова околина* (1968) и Љубодрага Поповића *Трстеник срез и околина 1860–2010* (2010), и неколико научноистраживачких радова објављиваних у зборницима, аутору овог рада нису познати озбиљнији научни радови о Трстенику.

и марљиво апсолутно све на шта су наишли, све легенде и приче које су чули, запамтили мање или више тачно, не бисмо сада имали готово никакве записе о овом крају.

Средњовековно налазиште Ђуровача се помиње успут, и то у књигама које се тичу Левча, па се и ту само препричава и преписује оно што је неко већ раније написао са већом или мањом тачношћу. Напори екипе Народног музеја у Крушевцу да напишу археолошке локалитете општине Трстеник су и остали само на пописивању ових налазишта, без неке археолошке интервенције или детаљнијег истраживања².

Осим неолитских археолошких локалитета, Благотин у Пољни и Шљивик у Страгарима, која су својевремено, 80-их и 90-их, била истраживана од стране екипе са Археолошког института у Београду, остала бројна налазишта трстеничког краја из античког периода, преко средњег века, до периода отоманске владавине и такозваног модерног доба, остала су неистражена³, са изузетком Јерининог града у Грабовцу, где је у две кратке кампање радила екипа Завода за заштиту споменика из Краљева под руководством археолога Маје Марић⁴.

Поред два средњовековна манастира из 14. века, Велуће и Љубостиња, међу средњовековним локалитетима трстеничког краја издвајају се Јеринин град у Грабовцу, Градац у Риђевштици, Петковица у Љубостињском Прњавору, Црквиште у Риљуцу, Басат у Пољни, Градиште у Доњем Дубичу, Стражба у Осаоници.

Средњовековни локалитет Ђуровача у атару села Богдање привлачио је пажњу модерних истраживача и музеалаца још од половине прошлог века. Ипак, о њему се детаљније, до сада, није много писало⁵.

Прву организовану стручну посету Ђуровачи бележимо 1956, када је екипа професора Бошковића обишла, између осталог, и Ђуровачу (Бошковић 1956: 193), док је прво институционализовано и наменско рекогносцирање Ђуроваче извршено 1984. године у кампањи у којој су учествовали

- 2 Душан Рашковић, археолог Народног музеја у Крушевцу у пензији, уложио је значајни труд да своја археолошка рекогносцирања и перспекцију, како трстеничког тако и других терена, опише и методолошки прикаже у својим радовима, које и данас публикује.
- 3 Сумаран преглед историје трстеничког краја са прегледом неких од најзначајнијих налазишта може се погледати у: Јелена Вукчевић, Верољуб Вукашиновић, *Ојшћина Трстеник* (2015: 120–153) и Вукчевић, Вукашиновић, *Тријом Јефимије* (2017: 47–104).
- 4 Мада се Народни универзитет Трстеник два пута обраћао Заводу за заштиту споменика из Краљева са молбом да се да на увид документација са археолошких ископавања Јерининог града у Грабовцу, Завод до момента објављивања овог рада није доставио никакву документацију о археолошком ископавању Јерининог града.
- 5 О Ђуровачи у савременим радовима: Вукчевић (2017: 163–168). и Vučković–Bugar i dr. (2017).

археолог крушевачког Музеја, Никола Берић, и археолошкиња из Врњачке Бање, Јелена Боровић Димић (Берић 1984: 1). Ову кампању је иницирао Археолошки институт Београд, на челу са Славенком Ђрцеговић, у циљу израђивања археолошке карте Србије⁶. На наредну кампању, у којој је извршена перспекција локалитета Ђуровача, чекало се скоро деценију и по. Екипу археолога на терену 1998. године чинили су, поред археолога Николе Берића, археолог Душан Рашковић и геолог Милан Трифуновић (Рашковић 2002: 137–156).

Након ова два рекогносцирања терена (1984. и 1998.) никакве активности око ревитализације овог средњовековног налазишта нису покренуте од стране неке надлежне институције готово две деценије. Народни универзитет Трстеник је 2004. године, на челу са директором Слободаном Глишићем, упутио допис тадашњем Министарству за културу Републике Србије, са молбом да се дозволе археолошка истраживања локалитета Ђуровача у селу Богдање⁷. Министарство је ову молбу одбило, са образложењем да Народни универзитет Трстеник није научна установа нити установа заштите, те стога не постоји основ да дозвола за ископавање гласи на име Народног универзитета Трстеник⁸.

Након деценије застоја, 2014. године, руководилац Музејске збирке Народног универзитета Трстеник, историчарка и кустоскиња, Јелена Вукчевић, иницирала је још једну археолошку перспекцију локалитета Ђуровача. Октобра месеца 2014. екипа, коју су чинили Вукчевић, археолози Сања Црнобрња (Завичајни музеј Жупе), Гордана Чађеновић и Марин Бугар (Народни музеј Крушевац), обишла је овај локалитет.

Од првих стручних рекогносцирања Ђуроваче до данас (1956–2018) прошло је више од шест деценија. Напори да се осветли постанак, живот, трајање и крај овог локалитета, до сада нису одмакли далеко. Ипак, захваљујући великим напорима сјајне екипе геофизичара са Рударско-геолошког факултета Београд, под вођством др Дејана Вучковића, током маја месеца и 2016. и 2017. извршена су геофизичка мерења Ђуроваче. Том приликом се дошло до интересантних открића.

6 Дана 29. 3. 2018. контактиран је Археолошки институт у Београду. У разговору са Зораном Бошковићем дознали смо да Археолошка мапа Србије никада није урађена, као и да Археолошки институт нема никакве податке не само о Ђуровачи, већ и о Трстенику.

7 Народни универзитет Трстеник, 2004, 48/1, *Комисији за издавање дозволе за археолошка истраживања* од 12. 3. 2004.

8 Министарство за културу је нагласило да носилац дозволе може бити Народни музеј Крушевац, али од стране ове институције, у том моменту, није поднета молба за археолошка ископавања Ђуроваче. Министарство културе Републике Србије, 2004, 633-00-209/2004-03, *Молба за издавање дозволе за археолошка истраживања локалитета Ђуровача у селу Богдање* од 23. 4. 2004.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ О ЂУРОВАЧИ

Осим археолошког рекогносцирања и геофизичких снимања, извршено је и детаљно историјско истраживање, па су прикупљени и сви познати историјски извори који овај локалитет описују. Нажалост, ови извори се временски не подударују ни са временом настанка, нити живота налазишта Ђуровача, али су ипак оставили какав-такав траг о овом интересантном црквисту.

Ђуровача се налази у трстеничком селу Богдање, на обронцима Манастирске планине, на високој коти – 315 метара. Због свог изванредног положаја, са брда на коме се налази, по лепом дану, поглед се протеже од Крушевца до Краљева, читавом Моравском долином.

Најстарији писани траг о Ђуровачи налазимо у „Путешествију по Србији“ Јоакима Вујића из 1828. (Вујић 1901: 143). Приликом свог „путешествија“, у проласку кроз трстенички крај, он је обишао неколико села⁹, оставивши нам запис о локалитету Ђуровача. Вујић наводи како „*їоре на високој їланини, измежду виноїради, нашао сам један сїтари, до основанија їорушени манасїир*“ (Вујић 1901: 143).

У даљем се тексту наводи да су овај манастир порушили Турци „у време раша їринца Евїенија¹⁰, їако да камен на камену лежи“. Ова Вујићева белешка о времену страдања манастира у аустро-турском рату 1716–1718. можда и није далеко од истине ако се зна да је у питању био рат Аустрије и Турске, окончан Пожаревачким миром 1718, којим је граница између Аустрије и Турске ишла реком Западном Моравом. Тако су се село Богдање и црквисте Ђуровача нашли на самој јужној граници Аустрије. Пожаревачким миром је територија трстеничке општине пресечена на два дела и њени становници су се нашли расцепљени између две државе, једне хришћанске, а друге исламске, са другачијим државним системом, другачијом културом и обичајима.

Своје кратко приповедање о Ђуровачи Вујић завршава речима да нико од старијих људи не зна ко је оснивач овог манастира. О ктитору потенцијалног манастира Ђуровача нас извештавају каснији путописци који су пролазили кроз трстенички крај. Ови путописци бележе легенде које су чули од мештана, а историчар је често, у недостатку писаних или материјалних историјских извора, приморан да послуша и народне легенде и предања, те да види колико у њима има истине, а шта је вековна надоградња кроз усмену традицију.

9 Пољна, Мала Дренова, Медвеђа, Страгари, Рибник, Богдање и на крају манастир Љубостиња.

10 У питању је, свакако, кнез Еуген Савојски (1663–1736) који је предводио аустријску војску у бици за Београд 1717. године за време аустро-турског рата (1716–1718) који је завршен Пожаревачким миром 1718. године.

Кроз трстенички крај, читаве четири деценије након Јоакима Вујића, пролази и Феликс Каниц (Каниц 1985: 633). Он је оставио вредне записе о историји, култури, обичајима и веровањима људи кроз чије је крајеве пролазио, марљиво бележећи све шта је сматрао важним и интересантним. Тако је у Богдању записао легенду, која је и данас жива међу мештанима Богдања, да је цркву Ђуровачу подигао „Јуї-Боїдан¹¹, оїшац славних девейі Јуїовића, да би се у њој молио“ (Каниц 1985: 633).

Нешто пре Каница, трстенички крај је посетио и пуковник Јован Мишковић. Он је записао да се у Богдању виде „црквишиа – оїшаци сїарих цркава“ (Мишковић 1885: 221). Мишковић је записао и да се у Богдању налази једна црквина „у виноїрадима села Боїдања“, и да су се ту могле видети „развалине и оїадине неке цркве из ранијих времена, али се не зна ко је їравио, ни како се зове“ (Исто: 194).

У народу трстеничког краја жива је још једна легенда о Ђуровачи. Често међу Трстеничанима можемо да чујемо да је Ђуровача старија од Љубостиње. Данас, још увек са сигурношћу, не можемо да датирамо старост овог локалитета, али је интересантно да прибележимо још једну легенду записану на почетку 20. века. Тодор М. Бушетић, учитељ и вредан сакупљач историје, свакодневног живота, обичаја и културе народа Левча је забележио да: „Народ їрича да је (Ђуровача) їрађена за цара Консїанїина“ (Бушетић 1903: 498–499).

Овде имамо, дакле, три путописца који бележе три различита народна предања о ктитору Ђуроваче. Најстарији од њих, Јоаким Вујић, бележи 1828. да нико од старијих људи не зна ко је био китор ове цркве. Четрдесет година касније, Каниц бележи да је китор био Југ Богдан, док почетком 20. века Бушетић пише да је Ђуровача подигнута још за време цара Константина.

Мада Бушетић у свом делу Левач наводи да је цар Константин био китор Ђуроваче, он ипак у контексту са Ђуровачом помиње и легендарног Југ Богдана. У Бушетићевом Левчу читамо да се у селу Богдању налази црквина звана Ђуровача на планини Богдањштици (коју је, како је Бушетић прибележио, подигао цар Константин), а да у селу Богдању постоји још једна црквина. Ову другу црквину је по народном предању саградио Југ Богдан „код чесме, 'код бресїова' у долини моравској“ (Исто: 498–499). Бушетић даље наводи да црквину на планини Богдањштици народ посећује недељом, док другу црквину, задужбину Југ Богдана, која је саграђена „код бресїова“ не посећује нико, јер је вода плави.

11 О Југ Богдану се доста писало и доста се пише. Један од најзначајнијих радова је књига Радета Михаљчића (Михаљчић 1989). За наш рад је интересантно навести да је у питању легендарни отац, не само девет Југовића, већ и кнегиње Милице, супруге кнеза Лазара и задужбинарке манастира Љубостиње, који се ваздушном линијом налази на 2,6 километара од Ђуроваче.

Овде је интересантна и једна легенда, која је везана за Југ Богдана и подизање црквине код брестова, у Моравској долини. Бушетић је записао да је, приликом градње ове цркве, неки путник опоменуо мајсторе да не праве цркву тако близу воде јер ће је Морава однети, а да су мајстори путникове речи пренели Југ Богдану. Даље је записано да је Богдан наредио да се том човеку закују вилице. У прилог овој, помало страшној народној причи, која илуструје нарав Југ Богдана, Бушетић наводи и податак да када су, 70-их година 19. века, неке ћерамиције раскопавале гробље, које се тада налазило око цркве, како би направили гумно, да су пронашли једну главу чије су вилице биле заковане „*ивозденом њијавицом*“ (Вукчевић 2017: 165).

За легендарног Југ Богдана нас везује и народно предање како је село добило име. И данас ће сваки становник Богдања с поносом рећи да је село Богдање добило име по Југ Богдану¹². Ову легенду је прибележио још крајем 19. века и Феликс Каниц, наводећи: „*Брдо њод виновом лозом, вода која ња одваја од села – све носи њејово (Богданово) име*“ (Каниц 1985: 633).

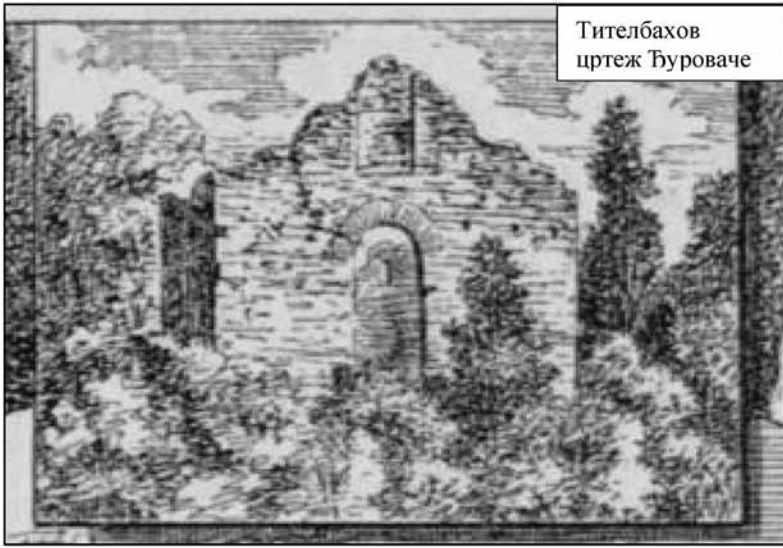
ИЗГЛЕД ЂУРОВАЧЕ НЕКАДА

Југ Богдана и његову црквицу помиње и Владислав Тителбах. Тителбах је, обилазећи трстенички крај почетком девете деценије 19. века, обишао Јеринин град у Грабовцу и манастир Љубостињу. Том приликом је обишао, како он наводи, Југ Богданов виноград и црквицу у којој се молио Југ Богдан када је обилазио своје винограде (Тителбах 1882: 213).

Тителбах нам доноси и цртеж Ђуроваче, што је можда највреднији историјски извор о овом локалитету који имамо. На цртежу се види једнобродна грађевина којој је порушен кров. Опис о тадашњем стању грађевине нам даје сâм Тителбах. Он бележи да је црква мала са порушеним сводом, без икаквих украса, и да је сва обрасла шумом. Даље наводи да се око цркве и даље налазе виногради, као у времену Југ Богдана (Тителбах 1882: 213). На основу цртежа можемо да дамо оквирну процену висине зидова. Можемо да видимо врата цркве и зидове који се уздижу за још трећину висине врата. На основу овог можемо да проценимо да су на почетку девете деценије 19. века зидови Ђуроваче били високи између 2, односно 2,5 метра, па чак до близу 5 метара у висину у највишем делу.

Претпоставку о висини зидова Ђуроваче од 5 метара нам поткрепљује и податак професора Ђ. Бошковића, који је са екипом 1956. године обишао Ђуровачу. Мада Бошковић није сигуран да је у питању стара црква јер се, због шуме која окружује објекат, не може лако сагледати правац зидова, он бележи да су неки делови били високи и 5 метара (Бошковић 1956: 193).

12 Цела легенда о Југ Богдану по коме је село добиле име (Симић 2014: 290).

Интересантно је да Јоаким Вујић, у својој књизи „Путештвије по Србији“ која је плод његових путовања у трећој деценији 19. века, Ђуровачу описује као манастир „до основанија њорушен“ (Вујић 1901: 143). Овај Вујићев опис се не поклапа са наведеним Тителбаховим цртежом, који је настао неке три деценије касније.

О томе у каквом је стању била црква Ђуровача у последњим деценијама 19. века сведоче нам Феликс Каниц и Милан Ђ. Милићевић. Каниц је Србију, односно трстенички крај и Богдање, обишао између 1859. и 1868, дакле неке две деценије пре Тителбаха. Каниц је у својој књизи „Србија – земља и становништво од римског доба до краја 19. века“ записао да се у селу Богдању, „на једној северној узвишини“, налазе остаци слабо грађених зидова једне црквице (Каниц 1985: 633). Какви су и колики остаци те црквице коју је Каниц описао и својим очима видео не можемо знати, мада би се из Каницових речи рекло да је остало јако мало од пређашње грађевине.

Насупрот Каницовом опису о слабо грађеним остацима зидова сведочи нам Тителбахов цртеж, али и опис Милана Ђ. Милићевића, који је у седмој и осмој деценији 19. века пропутовао готово целу Србију, укључујући ту и новоосвојене крајеве. Милићевић је навео да на богдањском брду има једна црквина „којој је само свод њорубао“ (Милићевић 1876: 181). Милићевићев опис је најприближнији Тителбаховом опису, али и Тителбаховом цртежу, који сматрамо меродавним за изглед Ђуроваче у том периоду.

Бушетићев опис грађевине, настао само две деценије након што је Тителбах обишао трстенички крај и цркву Ђуровачу, прилично се разликује од претходних. Тодор Бушетић пише да су зидови Ђуроваче висине 0,5 метара (Бушетић 1903: 498–499), и остаје отворено питање како то да су за само

двадесет година зидови висине од 2,5 метра остали на висини од пола метра. Ако знамо да мештани и данас користе надгробнике и други материјал са локалитета како би затезали жице на својим засадима винограда, и да су од камена са Ђуроваче градили оградe и темеље кућа, те бунар недалеко од локалитета, можемо само да претпоставимо да је то један од узрока убрзаног пропадања ове, највероватније средњовековне, цркве.

Свој опис Ђуроваче Бушетић допуњава једним податком, који извори пре њега не бележе. Наиме, Бушетић наводи да се крај зидина цркве налази гробница¹³ где су болесници долазили да леже како би оздравили (Бушетић 1903: 498–499). Постојање гробнице изван садашњег источног зида цркве потврдила су и геофизичка снимања из 2016. године, о чему ће бити речи касније, док су и данас видљиви остаци надсвођене гробнице у јужном зиду цркве, мада прилично девестирани.

Када говоримо о гробницама на локалитету Ђуровача, навешћемо овде и наводе мештана да су приликом риголовања, односно дубљег орања земљишта за виноград, на дубини од 60 до 100 цм, пронашли 5 гробова. Грбови су били поређани у једном низу, и осим костију, у њима није било никаквих прилога (Рашковић 2002: 145).

Локалитет је био потпуно запуштен све до 1912. године, када га је обновио један мештанин, Александар Катић. Катић је, највероватније, прикупио материјал расут око цркве, и на тај начин формирао нове габарите овог објекта. Катић је чак дао да се направи и камени споменик невеликих димензија, који је постављен унутар објекта, са натписом „Црква Ђуровача спом. под. Александар Катић 1912“.

Што се првобитних димензија ове грађевине тиче, о њима нас не информира ниједан од наведених извора. О Ђуровачи као „црквици“ говоре Феликс Каниц (Каниц 1985: 633) и Владислав Тителбах (Тителбах 1882: 213), што би могло да нас упути на мале димензије ове грађевине. Друга два извора – Милан Ђ. Милићевић (Милићевић 1876: 181) и Тодор М. Бушетић (Бушетић 1903: 498–499) употребљавају термин „црквина“, који нам не помаже много у дефинисању габарита овог објекта. Интересантно је да је најстарији међу њима, Јоаким Вујић, који је Ђуровачу обишао на почетку 19. века, за овај локалитет рекао да је питању „манасџир“ (Вујић 1901: 143)¹⁴.

13 У свом раду, Вукчевић (2017: 166, н. 10) наводи да, приликом рекогносцирања терена 2014. и приликом геофизичких испитивања 2016. године, није пронађена гробница коју Бушетић наводи у свом раду. Ипак, геофизичка истраживања у 2017. години, о којима ће касније бити речи, ипак су доказала не само да се уз источни зид цркве налази гробница, већ и да је свакако постојало гробље у близини Ђуроваче. О гробљу у близини Ђуроваче сведоче и надгробници расути по локалитету, околним њивама и виноградима.

14 Занимљиво је да се Ђуровача налази на обронцима Манастирске планине. На овом месту морамо напоменути да се са Вујићевим констатацијама и описима цркава и

Било да је у питању црква или манастир, сигурно је да је Ђуровача морала имати звоник. На Тителбаховом цртежу се не види звоник, па данас можемо само да погађамо да ли је звоник био саграђен поред цркве или у њеном склопу, у припрати, односно апсиди, у зависности од тога како је тада црква била саграђена. У сваком случају, у народу трстеничког краја остала је сачувана легенда о звонима Ђуроваче. Према речима мештана, за време турског освајања ових простора или за време неке од бројних војни, тадашњи житељи села Богдања су скинули звона са цркве. Како ово народно предање даље каже, мештани су звона, која су наводно била златна, закопали у бунар како би их сакрили од Турака (Вукчевић 2017: 166).

На тлоцрту Ђуроваче, који је 1998. урадила Наташа Миладиновић, архитекта и конзерватор за непокретна културна добра из Народног Музеја у Крушевцу, можемо да видимо да су димензије Ђуроваче 13 метара, са приближно 7 метара. Ако томе додамо висину зидова процењену на основу Тителбахових цртежа, можемо добити оквирну слику о димензијама ове грађевине¹⁵, мада су, према неким старијим налазима, димензије Ђуроваче биле 25м са 18,4м (Рашковић 2002: 145).

Остаје отворено питање одакле се Ђуровача снабдевала водом. Према сведочењима мештана¹⁶, у близини Ђуроваче су некада била чак два извора, али су данас оба извора напуштена. Ипак, у непосредној близини самог налазишта, налази се бунар саграђен од камених плоча са локалитета.

КО ЈЕ БИО КТИТОР ЂУРОВАЧЕ?

Историјски извори које смо користили у раду, мада не датирају из доба настанка и живота црквишта Ђуровача, за ктитора Ђуроваче махом именују Југ Богдана, са изузетком Бушетића, који за ктитора бележи ромејског цара Константина (Бушетић 1903: 498).

Ко је био Југ Богдан, ктитор Ђуроваче из народних предања трстеничког краја? Југ Богдана народни певач назива оцем кнегиње Милице, супруге кнеза Лазара Хребељановића, која је у годинама након Косовске битке, као савладар и регент свог малолетног сина Стефана (1389–1393), управљала Србијом и подигла манастир Љубостињу на само 2,6 километара ваздушном линијом од Ђуроваче¹⁷.

манастира на које налази у свом *Пушешесвију* мора бити опрезан, о чему је писао Иван Стевовић (2017: 1291–1307).

15 Поређења ради, димензије манастира Љубостиње су 22,5 м са 9,5 метара (Ђурић 1985: 145), а Велућа 16,5 м са 10 метара (Цветковић–Гаврић 2016: 15, 47).

16 Изјаву дао Драган Палић, мештанин села Богдање, 22. 4. 2018.

17 О Југ Богдану је има много писаних радова. Један од новијих је рад Снежане Божанић (Божанић 2014: 185). Има чак и покушаја да се докаже да је Југ Богдан био историјска личност: у Миодраг Митровић (Митровић 1969: 423–424).

За име Југ Богдана везана је и легенда о постанку имена села Богдање (Симић 2014: 290) и име брда Богдањштица, на коме се Ђуровача налази. Па чак и Каниц у свом делу каже да: „*Брдо њод виновом лозом, вода која ња одваја од села – све носи његово (Богданово) име*“ (Каниц 1985: 633).

Водећи се именом Богдан, које је сачувало народно предање, а забележили га каснији путописци као ктитора Ђуроваче и личност по коме су и село и брдо и вода под брдом добили име, окрећемо се средњовековним историјским изворима, у потрази за документованом особом која је носила ово име. Отежавајућа околност је што средњовековни историјски извори познају велики број великаша под именом Богдан. Ипак, хронолошки оквир и географски положај црквишта Ђуровача нам дозвољавају да значајно сузимо избор личности Моравске Србије које су носиле име Богдан, а могле су бити ктитори Ђуроваче, ако је веровати народном предању.

Близина манастира Каленић и име његовог ктитора, чувеног протовестијара Богдана, дају нам простора да размишљамо о могућности да је протовестијар Богдан могао бити градитељ црквишта Ђуровача.

Историјски извори о протовестијару Богдану нису издашни, али су довољни да нам дају потпунију слику о животу и раду овог српског великаша. Најдетаљније о протовестијару Богдану је писала Ј. Калић (Калић 2009: 29–36).

У свом раду, Калић посматра Богдана као вршњака деспота Стефана Лазаревића, односно као „*прво покосовско покољење српске властеле*“. Протовестијара Богдана срећемо најпре 1418. године¹⁸, са титулом челника¹⁹. Историјски извори помињу Богдана са титулом челника све до 1424, када извршитељи тестамена дубровачког трговца Марина Влаха Градића наводе да нису могли уручити челнику Богдану завештање, јер се тада „*налазио ван Србије*“. У свом раду, Калић допушта могућност да се челник Богдан (како га још увек 1424. називају дубровачки извори) наведене године налазио у Угарској, у пратњи деспота Стефана Лазаревића.

18 У тестаменту дубровачког трговца Марина Влаха Градића (Калић 2009: 30).

19 Челник је *зайоведник или старешина мање или веће групе људи, који обављају њослове различите садржине*. Посебна категорија челника обављала је своју службу на владаревом двору и у његовој непосредној близини, бринући се о заштити владареве личности и извршавајући владарева наређења различите садржине, што им је омогућило да се укључе у рад централне државне управе. После распада српске државе (дакле након 1389), звање челника је прихваћено на дворовима обласних господара. У Деспотовини (од 1402) достојанство челника, односно великог челника, стиче изузетно велики углед. Посебну категорију чини *челник ризнички* који је имао надлежности суштински различите од надлежности свих горепоменутих челника, пошто су по много чему сличне или једнаке надлежностима протовестијара. Својевремено је протовестијар Богдан (ктитор манастира Каленић) у служби српских деспота носио титулу челника, свакако челника ризничког. О титули челника више (Благојевић 1999а: 812–814) и (Благојевић 2001: 194, 195, 208–245).

О вези челника, односно протовестијара Богдана са Угарском, живо сведочи посебна исправа Жигмунда Луксембуршког (1387–1437), којом је овај угарски краљ потврдио поседе у Угарској „баронима Краљевине Рашке“. Барони Краљевине Рашке су протовестијар Богдан и челник Радич, који су имали значајне поседе у Ковинској и Тамишкој жупанији. Важно је истаћи да ове две жупаније припадају пограничном појасу јужне Угарске и представљају брану пред турским освајачима, те за Угарску имају велики војно-стратешки значај.

Негде након 1418. године, челник Богдан добија титулу протовестијара, са којом га помиње угарски извор, и са титулом протовестијара Богдан остаје на двору деспота Стефана Лазаревића све до деспотове смрти, 1427. године²⁰. Након деспотове смрти, протовестијара Богдана срећемо у служби деспота Ђурђа Бранковића, јер га овај помиње у једном документу из 1435. године (Калић 2009: 30).

Четири године касније, један османски документ из октобра 1439. сведочи да је протовестијар Богдан добио од султана Мурата II (1421–1444) потврду тимара, који је уживао у време деспота Ђурђа Бранковића. Детаљније о овом документу, као и о протовестијару Богдану, писао је Ивановић у својој докторској дисертацији. Ивановић сматра да је привилегију уживања тимара, са правом да га остави на уживање браћи Петру и Божидару (на које би онда прешла обавеза служења у турској војсци), протовестијар Богдан могао добити само уколико се без отпора предао Османлијама. Даље наводи да није познато где се Богдан предао Турцима, али да овај пример сведочи да је српска властела веома добро осећала однос снага на терену и да је била спремна да му се прилагоди зарад очувања својих привилегија (Ивановић 2013: 114).

Наведеним документом из 1439. године, протовестијару Богдану се дозвољава да без ометања може отићи на Свету Гору и постати монах, што се највероватније и догодило (Ивановић 2013: 202–203). Овај историјски извор бележи имена браће протовестијара Богдана: у питању су Божидар и Петар²¹, али не бележи име Богданове супруге Милице која се, вероватно,

20 Протовестијар је титула преузета из Византије. У неким деловима српске државе је прихваћена пре половине 13. века. Титула протовестијара је у прво време, за време владавине цара Душана била резервисана за царева нећаке из чијих је руку цар прихватио круну. Протовестијар је, уз подршку владара, предлагао и спроводио фискалну политику (Благојевић 1999б: 597–598). Ако знамо да дубровачки извори (увек прилично добро обавештени о приликама у Србији) 1418, 1422. и 1424. Богдана називају челником, а исправа (недагована) угарског краља Жигмунда га назива протовестијаром, можемо претпоставити да је можда баш 1424. Богдан добио титулу протовестијара, дакле непосредно пред одлазак у Угарску у пратњи деспота Стефана.

21 Петар је забележен на ктиторској композицији у манастиру Каленић (Вукчевић 2017: 165; Цветковић 2008: 53–71).

у тренутку издавања овог документа, била упокојила. На овом месту можемо претпоставити да протовестијар Богдан са женом Милицом није имао деце или су рано поумирала, иначе би се њихова деца свакако нашла у овом документу као корисници Богдановог тимара, а уместо његове браће. Након 1439. године историјски извори не помињу више протовестијара Богдана.

Видимо, дакле, да је ктитор манастира Каленић, најпре челник, а потом протовестијар Богдан, био важна и веома моћна личност, чији се утицај простирао од дубровачког приморја и Турске царевине, па преко Левча и Београда, све до Угарске, односно Ковинске и Тамишке жупаније. Његов утицај се није умањило ни сменом владара: када је 1427. деспота Стефана Лазаревића на челу деспотовине заменио Ђурађ Бранковић, протовестијар Богдан је задржао своју титулу и своје земље, што му је потврђено већ наведеним османским документом из 1439²².

На овом месту ћемо поменути и да историјски извори бележе постојање личности по имену Југ Богдан. Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића²³ набраја 24 великаша који су изабрани да саставе законски текст о рудницима. Међу овим великашима се помиње извесни Богдан Југа. У науци се јављају нека мишљења да би Војин Југа, један од сведока споразума Ђурђа Бранковића са Млечанима од 12. августа 1423. године, а који је постигнут код Светог Срђа, могао бити у сродству са Богданом Југом (Ивановић 2015: 175–176).

Историјски извори бележе још једну личност која носи име Југ. Она се јавља као дародавац два села у Дубочици, манастиру Светог Пантелејмона, у повељи Лазаревића из 1400. године (Младеновић 2007: 296)²⁴. На основу хронолошког распореда у историјским изворима у којима се јављају, за ове личности, које носе највероватније патроним Југ/Југа,²⁵ можемо да претпоставимо да су отац (Југа) и синови (Богдан и Војин) (Ивановић 2015: 176).

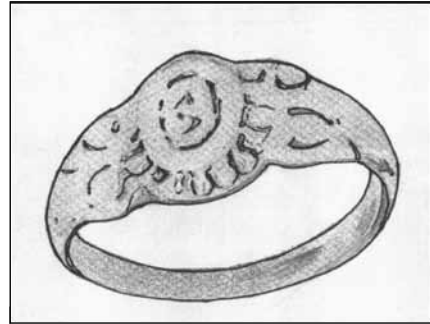
22 Ивановић у свом раду помишља да је пре титуле челника, у периоду од 1405. до 1418. године, Богдан могао имати титулу логотега. Види у: Ивановић, *Власијела*, 192. У сваком случају, протовестијар Богдан свакако потиче из угледне породице која је још у Лазаревој Србији могла имати значајне привилегије, титуле и поседе. Да је Богданов отац био великаш веран Лазару, говори податак да су кнегиња Милица и њен син деспот Стефан Богдана и, вероватно, његову браћу (историјски извори помињу само двојицу) Петра и Божидача, држали близу себе – не само титуларно већ и географски. Манастир Каленић се налази на мање од 20 километара од манастира Љубостиње.

23 Детаљније о овом закону (Радојчић 1962; Ђирковић 2004).

24 Види и: *Actes De Saint Panteleemon*, edition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dargon, Sima Ćirković, texte, Paris 1982, 185–187. и *Actes De Saint Panteleemon*, edition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dargon, Sima Ćirković, album, Archives de l' Athos, Paris 1982, XII – Pl. LV.

25 Југа (Повеља Лазаревића из 1400. године), Богдан Југа (Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића из 1412. године) и Војин Југа (Споразум Ђурђа Бранковића са Млечанима од 12. августа 1423. године).

Осим Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића, постоји још један историјски извор који помиње Југ Богдана, односно Југу Богдановића. У питању је Подгорички летопис, писан 1738. године²⁶. У одељку који говори о Косовском боју, односно у делу летописа који набраја имена погинулих у овом боју, одмах иза имена кнеза Лазара помиње се име Југа Богдановић. Видимо да након 349 година (колико је прошло од Косовског боја до настанка Подгоричког летописа) састављач летописа већ зна за Југ Богдана као некога ко је близак кнезу Лазару, и зато га ставља одмах иза њега, а пре Мусић Шћепана, на пример.

Прстен пронађен на Ђуровачи
2002., налазач С. Бзенић

У недостатку писаних извора који сведоче о ктитору Ђуроваче, односно до појаве темељнијих материјалних налаза који ће нас приближити одговору на ово питање, проучили смо легенде које окружују Ђуровачу. Све легенде нас упућују на то да је ктитор Ђуроваче био Богдан. У неким легендама то је Југ Богдан, а у некима се помиње само име Богдан; у сваком случају, у питању је личност по којој је село добило име – Богдање (Вукчевић 2017: 164–167).²⁷ Из тог разлога, кренуло се у потрагу за Југ Богданом, односно протовестијаром Богданом, тј сумарне резултате потраге доносимо овде, у овом раду. И легендарна личност Југ Богдан, и протовестијар Богдан су везани за Левач, односно ближу околину црквишта Ђуроваче и села Богдања, који су својим именом баштинили име овог средњовековног властелина.

Са наведеном констатацијом аутора овог рада сагласан је и др Иван Стевовић, који у својој књизи иде и даље, у својим тврдњама о повезаности Богдања, Ђуроваче и протовестијара Богдана (Стевовић 2006). Стевовић наводи да је Богдање представљало важну стратешку тачку, „својеврсну осматрачницу“ на путу ка Крушевцу, са које су се „могли контролисати протори из правца Расине односно Жупе“ (Исти: 154). У свом делу, Стевовић даље објашњава да археолошким истраживањима Каленића нису добијени „никакви налази који би указивали на постојање двора уз цркву, па чак ни јачег манастирског зида“. Наведени аутор из тог разлога претпоставља да је

26 О Подгоричком летопису, колико нам је познато, једино је писао Љубомир Стојановић (1927: 217; 1881: 181). Подгорички летопис се налази у рукопису Народне библиотеке Србије број 42. Завршава се годином 1562. и у њему се налазе белешке из 1737. и 1738. Овај летопис је компилиран из родослова и из старијих летописа.

27 Брдо изнад села на коме се налази Ђуровача се зове Богдањштица.

„управо на простору око Богдања било образовано средиште властелинства (протовестијара Богдана, прим. аут.), док је за локацију манастира (Каленић, п.а.) одабрано знатно скровитије место дубље у брдима према северу“ (Исти: 155).

Стевовић се у својој књизи не бави детаљније самом Ђуровачом. Он просто константује да су на првом узвишењу изнад села Богдања и данас јасно уочљиви остаци неке „како изгледа, црквене грађевине, у народу познате као Ђуровача“. Своје излагање о Богдању и Ђуровачи аутор завршава речима да је Богдање највероватније представљало најјужнију тачку посуда протовестијара Богдана (Исто), са чиме је сагласан и аутор овог рада, на основу до сада прикупљених извора и налаза са терена.

ЂУРОВАЧА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ЖУПИИ ЛЕВАЧ

Ђуровача и уопште Левач у Моравској Србији имају велики значај. Наиме, због надирања Турака са југа, Западна Морава као природна граница има велики значај за народ и властелу Моравске Србије. Зато се у средњовековном Левчу грана мрежа путева која повезује Левач и левачка утврђења са важним комуникацијским и стратешким тачкама широм Моравске Србије. Бушетић је забележио предање о путу који постоји још из времена цара Лазара. Наводи да су се у селу Богдању налазили остаци калдрмисаног пута који је ишао косом поред Мораве (Ристић 2017: 135–146). Ово само потврђује важност географског положаја на коме се налазила Ђуровача.

Археолошка истраживања Левча нам указују на мале градове – „утврђене висове“ (Рашковић 2014: 321), који изазивају пажњу истраживача и путописаца. Још је 1905. Станоје Мијатовић писао о овим утврђеним висовима, наводећи: „Ови су градови мали јер ретко захватају више површине од 1 ха. Облика су четвороугаоног, многоугаоног и округлог. Сви ови градови су зидани од камена који се налази у њиховој најближој околини“ (Мијатовић 1905: 272).²⁸

Досадашња геофизичка истраживања и рекогносцирања терена око Ђуроваче нам нису документовала постојање зидова утврђења, али ћемо у будућности свакако дати одговор и на ово питање.

Додуше, током геофизичких истраживања Ђуроваче пронађено је неколико материјалних остатака који су из средњовековног периода. У питању су прстен – највероватније женски, гвоздени клин, део камене пластике који изгледом подсећа на тордирано уже и који је уобичајен као декорација прозора и врата на сакралним грађевинама, те фрагмент црепуље. Ови предмети живо сведоче о животу на Ђуровачи у средњовековном периоду.

28 Види и: Константин Филозоф (1989: 115–117); Мишић (1987: 75–88).

Поставља се питање: када је живот на Ђуровачи стао? Одговор можемо потражити у походу султана Мусе Челебије (1411–1413) с пролећа 1413. године, када су разорени градови Липовац, Бован, Сталаћ и када је опседан Крушевац²⁹. Те године, истраживачи сматрају, престаје живот у Жупањевицу (Рашковић 2014: 330), а ми не можемо а да се не запитамо да ли је тада престао живот и у Ђуровачи? У сваком случају, прва половина 15. века је била веома тешка за целу Моравску Србију. Након грађанског рата у Турској, где српски принчеви стају на различите стране, након бројног турског пустошења крајева око Западне Мораве (1413, за време Мусе Челебије, те 1425, за време султана Мурата II), центар српске државе се повлачи на север, а ови крајеви се полако гасе. Томе је допринело повлачење у манастир, односно смрт протовестијара Богдана, до чега је дошло након 1439. године. Са падом Деспотовине 1459. године, и оснивањем Смедеревског санџака одмах се формира, између осталих, нахија Љубостиња. Коначна турска освајања ових крајева дефинитивно доприносе гашењу манастирског живота у овим крајевима.

О средњовековној жупи Левач, недавно је написан јако добар мастер рад „Средњовековна жупа Левач у светлу археолошких истраживања“ (Ристић 2015), где је жупа Левач омеђена историјски и територијално. За наш рад је важно да напоменемо да су се Ђуровача и село Богдање налазили на самој јужној граници жупе Левач, као и да су се након Пожаревачког мира 1718. године и црква, и село поново нашли на самој јужној граници, овога пута Аустрије према Турској.

За време аустријске владавине овим делом Србије, односно средњовековном жупом Левач (1718–1739), игуман Јоаникије Нешковић је забележио да су монаси манастира Каленић „*йоврайици ириличну часи земаља које су му йређе йријадале – винограде и башиине у Боџању, Превешти и Калудри*“ (Ристић 2015: 237).

Овај интересантан податак нам сведочи најпре да су виноградарство у Богдању и „Југ Богданови виногради“ опстали и током готово триста година турског ropства (до 1718). Још је Каниц забележио да је брдо које носи Богданово име, а где се налази Ђуровача, под виновом лозом (Каниц 1985: 633). Тителбах је, пролазећи кроз трстенички крај, обишао богдањске винограде и Југ Богданову црквицу, напомињући да ту још увек постоје виногради, али са сетом константује да то више нису виногради Југ Богдана (Тителбах 1882: 213).

29 Султан Муса Челебија је изашао као победник из грађанског рата (1402–1413) око турског престола. У борбу се укључио 1410. године ставши на страну свог брата Мехмеда у рату против трећег брата, Сулејмана. Муса Челебија је 1410. погубио Вука Лазаревића (млађег сина кнеза Лазара) и Лазара Бранковића (старијег сина Лазарева ћерке Маре и Вука Бранковића), који су се активно укључили у турску борбу око престола на страни турског принца Сулејмана.

И пуковник Мишковић је оставио запис о виноградима у селу Богдању (Мишковић 1885: 221). Јоаким Вујић нам није оставио записе конкретно о богдањским виноградима, али пише о виноградима манастира Љубостиње (Вујић 1901: 143), а ако томе додамо легенду да је вино из винограда Југ-Богдана било „*иолико љусто да се мојло носиии у љайненој марамици и да се кашиком мојло јесѝи*“³⁰ можемо да утврдимо колико је било развијено и продуктивно виноградарство у Левчу.

На основу свега наведеног, а и на основу данашње ситуације, можемо да закључимо да је винарство у средњовековном Богдању било веома развијено, ако није било и примарни извор финансија за Богдање у средњем веку.

ИЗГЛЕД ЂУРОВАЧЕ ДАНАС

Душан Рашковић у свом раду „Резултати рекогносцирања античких и средњовековних локалитета трстеничке општине и суседних области“ (Рашковић 2002: 145) доноси списак неких археолошких локалитета општине Трстеник са краћим описима. Овај његов рад је резултат археолошке пројекције која је извршена 1998. године, заједно са археологом Народног музеја у Крушевцу, Николом Берићем. Рашковић Ђуровачу географски смешта у археолошка налазишта на вишим терасама у залеђу Западноморавске алувијалне равни. Он бележи да, према данас видљивим остацима, црква има апсиду и наос, да је зидана притесаним плочастим каменом и опеком у малтеру. Дебљина зидова приближно износи око 1 метар. На унутрашњој страни јужног зида, наводи се даље у овом раду, види се свод висине

30 Забележено на терену од стране ауторке овог рада током маја 2015. године, за време геофизичких испитивања локалитета Ђуровача.

2 метра, формиран од камена сложеног у малтеру, за који аутор овог рада оставља могућност да је можда реч о остацима пресвођене гробнице.

Сличне податке о Ђуровачи нам даје и Никола Берић, 1984. године. Берић наводи и димензије опеке од које је зидана Ђуровача – 25×18,4 цм. Он такође сведочи о остацима пресвођене гробнице, а у свом извештају је, поред података о овој гробници, руком записао „акросолиј“³¹. Он је забележио и да је током Другог светског рата, на јужној страни локалитета, приликом копања склоништа, пронађен један гроб. Берић нас извештава и о надгробним плочама које су биле видљиве у моменту његовог обиласка терена³². У овом извештају су остављени записи и материјалних налаза са терена. Помињу се фрагменти керамичких судова које сељаци налазе приликом копања, више комада бакарног новца и један златник, који се наводно налази код једног приватног колекционара у Врњачкој Бањи (Берић 1984: 1).

Трагом овог златника, контактрали смо Јелену Боровић Димић, археолошкињу из Врњачке Бање, која је учествовала са Берићем у проспекцији терена 1984. Боровић Димић је у телефонском разговору навела да се тај златник са Ђуроваче налазио у приватној колекцији извесног Црноглавца из Врњачке бање, коме је та колекција касније покрадена. Боровић Димић је такође изјавила да она лично тај златник није успела да види пре него што је био украден наведеном колекционару³³.

И Рашковић и Берић у својим извештајима бележе храстову шуму која окружује Ђуровачу, а Рашковић у свом раду чак наводи препоруку да је потребно да се та храстова шума сачува. Храстова шума и данас постоји, али су дебла већ стара и од времена пропадају. Долази чак и до њиховог падања, чиме угрожавају ово налазиште. Важно је напоменути и да се храстово корење ушлело у зидове Ђуроваче, па би евентуално уклањање овог шумарка представљало додатну опасност за локалитет, у смислу општећења постојећих зидова.

Данас су, осим поменутих зидова, на Ђуровачи видљиви трагови камене поднице. Подницу су сељаци оивичили материјалом који су пронашли расут, а у непосредној близини некадашње, данас девастиране, грађевине. Голим оком је видљиво да се ивице – зидови грађевине, вештачки направљени у 20. веку – не поклапају са првобитним димензијама објекта, који је свакако био већих димензија. На овом месту морамо напоменути да су остаци северног и источног зида оригинални, и представљају сачуване делове првобитне грађевине, док су друга два зида (јужни и западни) ти, које су мештани „доградили“.

31 Акросолијум је уметнички израђен старохришћански гроб у катакомбама са сводом у облику лука.

32 Данас је највећи број ових плоча искоришћен било за зидање бунара, било за затезање жица у околним виноградима.

33 20. 3. 201., телефонски разговор.

Најновија истраживања Ђуроваче, у континуитету, почињу од 2014. У периоду од 28. до 30. октобра 2014, запослене у Музејској збирци Трстеник, Ј. Вукчевић (историчарка-кустоскиња) и Н. Маринковић, у сарадњи са Народним музејом из Крушевца и Завичајним музејом из Александровца, обавиле су рекогносцирања археолошких локалитета општине Трстеник³⁴.

Том приликом, стручно-консултантски тим на терену чинили су: Г. Чађеновић, археолошкиња-кустоскиња праисторијске збирке Народног музеја Крушевац и М. Бугар, археолог-кустос средњовековне збирке Народног музеја Крушевац, као и С. Црнобрња, археолошкиња-кустоскиња Завичајног музеја Жупе из Александровца³⁵. У археолошком записнику са терена наведено је да су у Богдању констатовани остаци једнобродне цркве зидане у техници тесаног камена, опеке и кречног малтера, на основу чега се може сврстати у период рашке архитектуре или ранији период. У извештају се даље наводе габарити објекта који се не разликују од габарита наведених у ранијим извештајима, али се у овом извештају наводи да се, на основу габарита, овај објекат може „одредити и у период ране Византије“.

Даље се наводи да су „површинским чишћењем констатовани остаци поднице у техници кречног малтера, али покретан археолошки материјал није откривен“. Извештај потврђује и раније опаске о храстовом шумарку чија стабла „задиру у зидове и њену унутрашњост, директно угрожавајући очување објекта“ (Бугар 2014: 12).

ВЕРСКИ ЗНАЧАЈ ОБЈЕКТА

Данас црквиште Ђуровача има сакрални значај за житеље Богдања. Име је добило по светом Ђорђу, једном од најстаријих хришћанских светаца, те се и данас Богдањци са својим свештеником окупљају за сваки Ђурђевдан, 6. маја, и ту врше верске обреде. Однедавно, њима су се прикључили и планинари ПСД „Љуктен“. Локалитет Ђуровача је, наиме, за Трстеничане, увек актуелан и веома примамљив, јасно видљив са скоро сваке тачке у плодној Моравској равници.

Сви они само настављају традицију обиласка овог локалитета, која се очувала вековима кроз колективну свест мештана о сакралном значају објекта. О овоме су нам трагове оставили и путописци које смо у раду већ помињали.

Тако, Јоаким Вујић наводи да свештеници и људи из околних села недељом и празником долазе „*бојомољенија ѿворе и целивања с миросањем само*

34 Током трајања ове археолошке кампање обиђено је 10 локалитета општине Трстеник.

35 Овом приликом се још једном најсрдачније захваљујемо целој екипи која је и заслужна за покретање истраживачког поступка овог интересантног и до сада неистраживаног средњовековног локалитета.

совершавају, њак у њас њаре њримају“ (Вујић 1901: 143). Вујић такође наводи да је Ђуровача била манастир и, ма колико била примамљива ова информација, док се геофизички не потврде и археолошки не пронађу зидови око овог локалитета, са подграђем евентуално (за шта у овом моменту има индиција на заравњеном платоу јужно од локалитета), за сада је не можемо са сигурношћу прихватити.

Бушетић наводи да црквину на планини Богдашштици народ посећује недељом, док другу црквину, задужбину Југ Богдана, која је саграђена „код брестова“, не посећује нико, јер је вода плави (Бушетић 1903: 489–499).

Тителбах са своје стране сведочи и да је добро очуван стари пут који води ка цркви, и да „народ долази овамо свакој младој њејка³⁶ и на Св. Трифунна“ (Тителбах 1882: 213).

ГЕОФИЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА

Током маја месеца 2016. реализована су комплексна геофизичка истраживања археолошких локалитета трстеничке општине у виду теренске наставе студената геофизике. Теренска настава изведена је у периоду од 30. до 31.5.2016. Првобитним планом су била предвиђена комплексна геофизичка испитивања два археолошка локалитета у Општини Трстеник: Ђуровача (у Богдању) и Селиште (у трстеничком селу Почековина, антички локалитет).

Пре изласка студената на терен извршена је кабинетска припрема за потребне теренске радове. Припрема је обухватала детаљно упознавање са истражним простором, анализе топографских и геолошких карата, сателитских снимака терена и прикупљање података о врсти локалитета. На основу тих анализа извршено је и пројектовање геофизичких испитивања. На локалитету Ђуровача, на коме се налазе остаци средњовековне цркве, по пројектном задатку требало је извршити магнетометријска, електрометријска и сеизмометријска мерења.

У циљу што боље организације теренских мерења, неколико месеци пре саме теренске наставе, у децембру 2015, извршен је и један обилазак терена од стране професора Дејана Вучковића, како би се провериле све информације прикупљене у оквиру кабинетског рада. На тај начин су проверени путна мрежа и приступ локалитетима, утврђено је постојање објеката који могу бити узрок сметњи приликом прикупљања података, као и стање вегетације на самим истражним локацијама.

36 Млади петак је први петак након сваког младог месеца и спада у тзв. Младу недељу коју чине Млади уторак, Млади петак и Млада недеља. Међу овим данима, најважнија је Млада недеља. У питању је празновање које се готово искоренило из трстеничког краја.

Мерења локалитета Ђуровача су вршена на пет поља, димензија 30x36, 30x45 и 23x41м, 34x41м, 20x80м (Вучковић 2016: 14–20). Након обраде података добијених магнетометријом, добијена је карта дистрибуције вертикалног градијента Земљиног магнетног поља, која је преклопљена преко сателитског снимка терена. Закључак професора Вучковића је да је током ове кампање пронађена само једна поуздана аномалија на којој се саветују детаљнија геофизичко-археолошка испитивања. Вучковић сматра да ова аномалија може представљати део објекта.

Геофизичка мерења Ђуроваче извршена током 2016. године представљена су на Конгресу „Геонауке у решавању хуманитарних проблема широм света“³⁷.

Од маја до септембра 2017. године спроведена је друга фаза геофизичких истраживања два археолошка локалитета на територији општине Трстеник. У питању су неолитски локалитет Шљивик у Страгарима и средњовековни локалитет Ђуровача у Богдању³⁸.

Прикупљање геофизичких података спроведено је у периоду од 29. маја до 20. септембра 2017. Студентска пракса студената са Одсека за геофизику Рударско-геолошког факултета, изведена је у периоду од 29. 5. до 2. 6. 2017.

Истраживању је претходила детаљна кабинетска припрема, која је обухватала упознавање са истражним простором, прикупљање основних података о

37 Вучковић–Бугар и др. (2017).

38 Геофизичка истраживања 2017. су спроведена под покровитељством Министарства културе и информисања и општине Трстеник. Геофизичка мерења је извео Департаман за геофизику Рударско-геолошког факултета, Универзитет у Београду, под руководством проф. др Дејана Вучковића у сарадњи са Народним музејом у Крушевцу (археолози Марин Бугар и Гордана Чађеновић) и Народним универзитетом у Трстенику (на челу са Јеленом Вукчевић).

локалитету, анализу топографске и геолошке карте, сателитских и орто-фото снимака терена. Затим је за дате локације извршена припрема истражних поља на георендерцираној подлози (Вучковић 2018: 17).

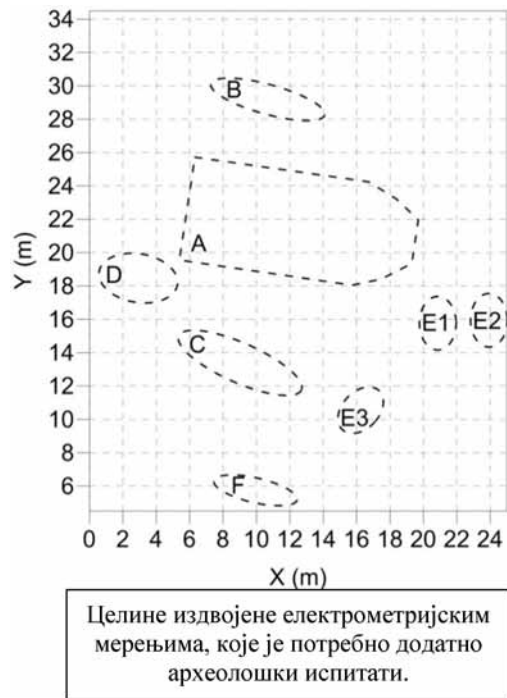
На истражним просторима археолошких локалитета Ђуровача и Шљивик примењене су магнетометријска и електрометријска метода. Магнетометријска метода је примењена кроз градиометријски поступак, применом технике картирања. Електрометријска метода је примењена кроз поступак специфичне електричне отпорности (SEO), применом технике профилисања. Ова техника нам је омогућила формирање 2D модела.

Такође, у кампањи 2017. године извршена су и прва геофизичка морфометријска испитивања из ваздуха у домену археологије у Србији.

Први циљ ових поновљених истраживања за студенте који су обављали теренску наставу у наведеном периоду била је провера претпоставки о постојању сакралног објекта на овом локалитету. Други циљ ових истраживања је провера узрока аномалије (могућег објекта), која је била утврђена ранијим геофизичким истраживањима.

Имајући у виду нови циљ, као и резултате претходних истраживања на овом локалитету, пројектована су нова детаљна геофизичка истраживања. Магнетометријски премер је изведен на пет поља, различитих димензија, док су електрометријска мерења изведена дуж 21. профила, појединачне дужине од 39 м.

На картама расподеле истините вредности SEO (слика 16), на локалитету Ђуровача, издвојене су две аномалијске зоне, А и В. Аномалијска зона А, на подручју интерно названим „ливаде“, делимично се поклапа са аномалијом која је издвојена претходним геофизичким (магнетометријским) истраживањима. На подручју „цркве“, односно локације саме цркве, на карти расподеле истините вредности SEO, уочава се дистрибуција високих вредности истините SEO у карактеристичној форми, која би по облику и димензијама могла да одговара темељима средњовековног сакралног објекта. Поред тога, на подручју „цркве“ издвојена је и аномалијска зона В, која би можда била интересантна за детаљна археолошка истраживања (Вучковић 2018: 20).

Истраживања применом поступка специфичне електричне отпорности у пределу цркве на локалитету Ђуровача, дала су занимљив резултат у виду високоотпорне аномалије правоугаоног облика, који се јавља на позицији претпостављене средњовековне цркве. На подручју „ливаде“, где је претходним геофизичким (магнетометријским) истраживањима дефинисана аномалијска зона (А), нова геофизичка истраживања су потврдила присуство исте, односно постојање остатака објекта западно од локације саме цркве.

Дакле, у случају аномалије А, можемо рећи да је реч о комплексно геофизички истраженој и дефинисаној аномалијској зони. Ова зона би била препоручена за даља детаљна археолошка истраживања.

ЗАКЉУЧАК

Западна Морава је вековна граница условљена природом. И данас је ова река граница која трстенички крај дели на Жупу и Левач. У средњем веку Западна Морава је представљала јужну границу жупе Левач, територије под управом протовестијара Богдана. Ту, на јужној граници левачке жупе, у атару села Богдања, на високој коти од 315 м, на самим обронцима Манастирских планина, лежи Ђуровача.

Овај локалитет сасвим извесно представља кључ за многа питања из српске средњовековне историје Поморавља.

На основу историјских извора, археолошких рекогносцирања, геофизичких снимања ђуровачког платоа, са сигурношћу идентификујемо један сакрални објекат обрастао вегетацијом, некрополу источно од цркве потпуно девестирану пољопривредним радовима, већи објекат западно од цркве сакривен пшеницом и кукурузом, и три објекта јужно, односно југозападно од цркве, махом под виноградима. За све побројане објекте постоји снажна препорука за даљим геофизичким, али најпре археолошким истраживањима – историјска наука је за сада, док се не нађу неки нови историјски извори, рекла своје.

Највидљивији сакрални објекат на Ђуровачи прелиминарне археолошке процене са терена датирају у 8. век, мада не искључујемо ни да је објекат настао на античким темељима. Најважније су процене професора Стевовића, да Ђуровача представља део дворског комплекса протовестијара Богдана, које би уједно пружиле и одговор на питање шта је била Ђуровача и где се налазио Богданов двор, с обзиром на то да у блиској околини манастира Каленић нису нађени зидови утврђења.

На основу свега наведеног, можемо да закључимо да Ђуровача представља важан средњовековни објекат који до сада није био озбиљније истраживан. Намера је аутора овог рада да настави иницијативу на даљим радовима, најпре геофизичким, а потом и археолошким на Ђуровачи, како би се доказала (или оповргла) претпоставка да је на том месту био двор протовестијара Богдана.

ИЗВОРИ

- Actes De Saint Panteleemon*, edition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dargon, Sima Ćirković, texte, Paris 1982.
- Actes De Saint Panteleemon*, edition diplomatique par Paul Lemerle, Gilbert Dargon, Sima Ćirković, album, Archives de l' Athos, Paris 1982.
- Александар Младеновић. *Повеље и ѝисма десїоїта Сїефана Лазаревића*. Београд 2007.
- Др Дејан Вучковић. *Извешїїај о изведеним геофизичким истїраживањима археолошких локалїїейта Селишїе-Почековина, Ђуровача-Боїдање и Шљивик-Сїраїари*, Рударско-геолошки факултет. Универзитет у Београду, јун 2016.
- Др Дејан Вучковић. *Геофизичка истїраживања тїрсїеничкої країа. Археолошки локалїїейти Шљивик и Ђуровача. Годишњи извешїїај*. Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду, фебруар 2018.
- Константин Филозоф. *Повесїї о словима – Сказаније о ѝисменех – Изводи – Жиїїије десїоїта Сїефана Лазаревића*. Стара српска књижевност у 24 књиге, 11, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1989.
- Љубомир Стојановић. *Сїари срїски родослови и леїоїиси*. Српска краљевска академија, Сремски Карловци 1927.
- Министарство културе Републике Србије, 2004, 633-00-209/2004-03. *Молба за издавање дозволе за археолошка истїраживања локалїїейта Ђуровача у селу Боїдање од 23. 4. 2004.*
- Марин Бугар. *Археолошки заїисник*. Народни музеј Крушевац, 2014.
- Никола Берић. *Археолошки заїисник*. Народни музеј Крушевац, 1984.
- Народни универзитет Трстеник. 2004, 48/1, *Комисиїи за издавање дозволе за археолошка истїраживања од 12. 3. 2004.*

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић 1999а: М. Благојевић. „Челник“. *Лексикон срїскої средњеї века*. приредили Сима Ђирковић, Раде Михаљчић. Београд, 812–814.
- Благојевић 1999б: М. Благојевић. „Протовестїїар“. *Лексикон срїскої средњеї века*, 597–598.
- Благојевић 2001: Милош Благојевић. *Државна уїрава у срїским средњовековним земљама*. Београд.
- Божанић 2014: Снежана Божанић. „Кнегиња Милица у народном предању“. *Зборник радова са научної скуїа „Кнеїиња Милица – монахиња Евїениїа и њено доба“*. Трстеник, 179–208.
- Бушетић 1903: Годор М. Бушетић. *Левач*. Београд.
- Вуїић 1901: Јоаким Вуїић. *Пушешестївије по Србиїи, књиїа ѝрва*. Српска књижевна задруга, Београд.
- Вукчевић 2017: Јелена Вукчевић. „Мали прилог неистраженом црквїшћу Ђуровача у атауру села Богдања (Трстеник)“. *Годишњак Љубосїињска ѝриношења 2*. Трстеник, 163–168.
- Vučković–Bugar i dr. 2017: D. Vučković – M. Bugar – J. Vukčević. „Results of geophysical explorations of archaeological sites in the Trstenik zone (саопштење)“. VII Међународни Конгрес, *Biomedicina i geonauke – uticaj životne sredine na ljudsko zdravlje*, Београд.
- Ђурић 1985: Срђан Ђурић. *Љубосїиња. Црква Усеїња Боїородичиної*. Београд.

- Ивановић 2013: Милош Ивановић. Докторска дисертација. *Власиела државе српских деспоја*. Београд.
- Ивановић 2015: Милош Ивановић. „Добри људи’ Новобрдског законика деспота Стефана Лазаревића“. *Историјски часопис*, књ. LXIV.
- Калић 2009: Јованка Калић. „Деспот Стефан и манастир Каленић“. *Манастир Каленић – у сусрет шестстој годишњици*. Београд–Крагујевац, 29–36.
- Каниц 1985: Феликс Каниц. *Србија – земља и сивановнишво од римској доба до краја 19. века*. Књ. I, Београд.
- Мијатовић 1905: Станоје Мијатовић. *Темнић – антиројогеографска сиудија*. Београд.
- Милићевић 1876: Милан Ђ. Милићевић. *Кнежевина Србија*. Београд.
- Митровић 1969: Миодраг Митровић. „Да ли је Југ Богдан био историјска личност?“. *Врањски гласник* 5, 423–424.
- Мишић 1987: Сениша Мишић. „Поход султана Мусе на деспотовину и источна српско-турска граница“. *Историјски гласник*, 1–2. Београд, 75–88.
- Мишковић 1885: Јован Мишковић. „Топографски речник Јагодинског округа“. *Гласник српској ученој друштва*. Књига 61. Београд.
- Радојчић 1962: Никола Радојчић. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*. Београд.
- Рашковић 2002: Душан Рашковић – Никола Берић. „Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта трстеничке општине и суседних области“. *Гласник Српској археолошкој друштва*. Београд, 137–156.
- Рашковић 2014: Душан Рашковић – Марко Грковић. „Археолошка истраживања налазишта ’Град’ у Жупањевцу“. *Власиела и моћ – Власиела Моравске Србије од 1365. до 1402*. Крушевац, 319–342.
- Ристић 2015: Александар Ристић. *Средњовековна жупа Левач у светлу археолошких истраживања*. Мастер рад. Београд.
- Ристић 2017: Александар П. Ристић. „Путеви у средњовековној жупи Левач“. *Љубосињска ириношења број 2*. Трстеник, 135–146.
- Симић 2014: Мирослав Ж. Симић. *Жупа Левач. Генеалоија сиварој Левча*, књига I, том I. Драгово.
- Стевовић 2006: Иван Стевовић. *Каленић. Бојородичина црква у архијепкојури јозновизантиској свейа*. Београд.
- Стевовић 2017: Иван Стевовић у: „Et in Patria ego: средњовековни споменици у путописима из Србије с почетка XIX века“. *Етноантрополошки проблеми, н.с. год 12*, св. 4. Београд, 1291–1307.
- Стојановић 1881: Љубомир Стојановић. „Неколико српских летописа“. *Сиварине XIII*. ЈАЗУ, 164–196.
- Тителбах 1882: Владислав Тителбах. „Српске старине“. *Српске илустриране новине*, број 26. Нови Сад 31. јул 1882. године.
- Цветковић 2008: Бранислав Цветковић. „Петар, брат Богдана протовестијара“. *Крушевачки зборник* 13. Народни музеј Крушевац, Београд, 53–71.
- Цветковић 2016: Бранислав Цветковић, Гордана Гаврић. *Манастир Велуће*. Краљево.
- Ђирковић 2004: Сима Ђирковић. *Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године*. Ново Брдо, Београд.

Jelena M. VUKČEVIĆ

RESEARCH OF THE MEDIEVAL SITE OF ĐUROVAČA

SUMMARY

The work 'Research of the medieval site of Đurovača' was created as a result of exploration - historical, archaeological, and geophysical – of medieval site of Đurovača in the Bogdanje village, Municipality of Trstenik. For the purposes of habilitation work, all materials about Đurovača were collected in documentation of the National University of Trstenik, the National Museum of Kruševac, the Ministry of Culture of the Republic of Serbia, sources, literature, articles, archaeological records, geophysical reports and photographs of the terrain in order to systematize the scarce knowledge of this site as well as continuing of further research.

Key words: Đurovača, Trstenik, medieval site, church, kirk, monastery, Jug Bogdan, Bogdan protovestijar.